

Zinātnes Vestnesis

LPSR ZINĀTŅU AKADEMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTŅIEKU SAVIENĪBAS INFORMATĪVAIS BILETENS

IZNĀK KOPŠ 1989. GADA SEPTEMBRA

1990. GADA APRILIS NR. 4 (6)

ZINĀTŅU AKADEMIJAS PREZIDIJĀ

Prezidijs nolēma piešķirt Zinātņu akadēmijas J. Endzelina prēmiju filoloģijas zinātņu kandidātei B. Bušmanei par monogrāfiju «Nicas izloksne», M. Keldiša prēmiju fizikas un matemātikas zinātņu kandidātam A. Alksnim par darbu oglekļa zvaigžņu fotometriskā izpētē un G. Vanaga prēmiju ZA korespondētājloceklim M. Lidakam par darbu ciklu «Nukleozīdu analogi».

Prezidijs pieņēma lēmumus par Prezidija prēmiju piešķiršanu zinātniskajiem un inženiertehniskajiem darbiniekiem, jaunažiem zinātniekiem un augstskolu studentiem.

Prezidija pirmās prēmijas piešķirtas A. Lagzdiņam u. c. (Polimēru mehānikas institūts) — par monogrāfiju «Orientatīvās vidējošanas metode materiālu mehānikā»; fizikas un matemātikas zinātņu doktoram J. Gelfgatam u. c. (Fizikas institūts) — par monogrāfiju «Skīdrā metāla plūsmu magnetohidrodinamiskā drošēšana un vadīšana»; fizikas un matemātikas zinātņu kandidātei N. Mironovai un tehnisko zinātņu kandidātam U. Ulmanim (Fizikas institūts) — par monogrāfiju «Radiācijas defekti un dzelzs grupas metālu joni oksīdos»; akadēmiķim U. Viesturam u. c. (Koksnes ķīmijas un Mikrobioloģijas institūti) — par monogrāfiju «Biotehnoloģija: Bioloģiskie aģenti, tehnoloģija, aparātūra»; ķīmijas zinātņu kandidātam J. Goldbergam (Organiskās sintēzes institūts) — par monogrāfiju «Starpfāzu katalīzes izvēlētās nodaļas»; bioloģijas zinātņu doktoram A. Rupajam (Botāniskais dārzs) — par monogrāfiju «Latvijas laputis»; akadēmiķim M. Beķeram u. c. (Mikrobioloģijas institūts) — par darbu ciklu «Sūnu dzīvības procesu bremzēšanas strukturāli-funkcionālie pamati»; filoloģijas zinātņu doktoram B. Tabūnam (Valodas un literatūras institūts) — par monogrāfiju «Prozas specifika»; vēstures zinātņu kandidātei T. Bergai (Vēstures institūts) — par monogrāfiju «Monētas Latvijas IX—XII gs. arheoloģiskajos pieminekļos».

Prezidijs piešķīra Zinātņu akadēmijas prēmijas jaunažiem zinātniekiem: A. Popovam (Fizikas institūts); A. Apiskevičam (Polimēru mehānikas institūts); I. Skrastiņam (Organiskās sintēzes institūts); E. Plēpim (Koksnes ķīmijas institūts); I. Holodņukai (Mikrobioloģijas institūts); D. Bulai (Valodas un literatūras institūts); G. Straubem (Vēstures institūts).

* * *

Sakarā ar akadēmiķes R. Kukaines lūgumu atbrīvot viņu no akadēmiķes sekretāres pienākumiem Ķīmijas un bioloģijas zinātņu nodaļas akadēmiķa sekretāra vietas izpildītāja pienākumus uzdots pildīt akadēmiķim J. Stradiņam.

Prezidijs par žurnāla «Zinātņu Akadēmijas Vestis» atbildīgā redaktora vietas izpildītāju nozīmēja L. Kalinku.

Par žurnāla «Zinātņu Akadēmijas Vestis. Fizikas un tehnisko zinātņu sērija» galveno redaktoru apstiprināts fizikas un matemātikas zinātņu doktors J. Ekmanis.

ZINĀTNE KRUSTCELĒS. KĀ BŪT TURPMĀK?

22. februārī ZA Prezidija sēdē referēja LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks, Ekonomikas ministrs Jānis Āboltiņš. Referāta temats — «Zinātnes vieta un loma republikas ekonomiskās patstāvības realizēšanā». Sarunā iesaistījās arī akadēmiķi Jānis Lielpēteris, Mārtiņš Beķers, Elmārs Grēns, Viktors Hausmanis, Rita Kukaine, Egons Laven-delis, zinātņu doktori Aivars Kreituss, Ilmārs Vītols u. c.

Sniedzam šīs domu apmaiņas konspektīvu atstāstījumu.

Jānis Āboltiņš:

Zinātne, tāpat kā visa tautsaimniecība, līdz šim darbojas krīzes apstākļos. Radošais zinātniskais potenciāls netiek izmantots pilnā apjomā. Zinātne nedod vajadzīgo efektivitāti. Tai pietrūkst tik nepieciešamās saistības ar ražošanu. Būtībā šāda zinātne nevienam nav vajadzīga.

Kāpēc izveidojusies tik paradoksāla situācija? Acīmredzot tāpēc, ka pie mums nepastāv tādi sabiedrības attīstību veicinoši faktori kā brīvā preču apmaiņa, tirgus. Demokrātiskajā pasaulē zinātne ir ļoti izdevīga prece. Turpretī pie mums zinātne pastāv it kā pati par sevi. Tai nav pieprasījuma.

Kā pārvarēt krīzi? Zinātnei jāiekļaujas tai atvēlētajā tautsaimniecības nišā. Jākļūst par tādu pašu ražotāju kā visas pārējās nozares. Zinātniskajiem institūtiem un citiem formējumiem jāstrādā dzelžainos saimnieciskā aprēķina apstākļos.

Finansējuma lielākajai daļai pie zinātniekiem jānonāk caur valsts pasūtījumu, ko noformē kā līgumdarbu. Tiek jau gatavots attiecīgs likumprojekts par šo darbu līgumcēnām.

Līdzšinējā institūtu finansēšana jāatzīst par nelietderīgu. Līdzekļi jāpiešķir konkrēta pasūtījuma izpildei nevis institūtam kā tādām. Tas ir ceļš zinātnes sasaistīšanai ar ražošanu. Šādos apstākļos zinātne kļūs par precī un dos vajadzīgo atdevi.

Katra zinātniskā tēma, pirms tai atvēlēt līdzekļus, būs stingri jāpamato. Jāparedz šīs tēmas izstrādes efektivitāte, teiksim, pēc pieciem vai desmit gadiem. Mērķis — mūsu zinātnei padarīt intensīvāku, sekmēt tās pacelšanos līdz pasaules līmenim.

Latvijas ekonomiskās patstāvības apstākļos ir radusies nepieciešamība visos pārkārtos arvien vairāk iesaistīt zinātniekus. Daudzi jo daudzi valstiski svarīgi jautājumi gaida tūlītēju kompetentu risinājumu. Tādēļ republikas valdība vēlētos saņemt lielāku atbalstu no zinātniekiem.

Ekonomisti un juristi varētu iesaistīties, piemēram, zinātniski pamatotu federācijas līgumu izveidē, nodokļu likumu izstrādāšanā. Ārkārtīgi nepieciešami arī pētījumi par Latvijas vietu pasaules preču apmaiņas konjunktūrā.

Zinātņu akadēmija varētu daudz vairāk līdzēt tautas ekonomiskajā izglītošanā, sagatavojot labas mācību grāmatas, tulkojot pasaules ekonomikas klasiku. Bez pasaules labākās pieredzes apguves un tās praktiskās pielietošanas ekonomikas krīzi mums nepārvarēt.

Elmārs Grēns:

Zinātņu akadēmijas līdzšinējā struktūra vairs neder. Ir jāatbrīvojas no liekā balasta — «pelēkā slāņa».

Turpmāk ir jāvienojas par to, kā īsti saprast jēdzienus «lietišķā zinātne» un fundamentālā zinātne». Starp tām jānosaka robežas.

Maskavā ir nolemts izveidot valsts zinātnes fondu. (Iespējams, ka tas pastāvēs pie Augstākās Padomes). Varbūt, ka šāds fonds nepieciešams arī republikā.

Mārtiņš Beķers:

Mūsu zinātnei jāiziet pasaules tirgū. Bet šim nolūkam ir jābalstās uz fundamentālajiem pētījumiem.

Biotehnoloģijā ir vajadzīgi pieci līdz desmit gadi, lai no pētījumiem nonāktu līdz konkrētiem labumiem, lai mikrobiem liktu strādāt. Pie finansēšanas tas jāņem vērā.

Bez biotehnoloģijas nav iespējams attīstīt pārtikas rūpniecību.

Viktors Hausmanis:

Valodas un literatūras institūts peļņu nedod un nevarēs dot. Taču institūts dod labumu tautas kultūrai. Kā te būs ar saimniecisko aprēķinu?

Lai augstskolas beidzēju izveidotu par zinātnieku, vajadzīgi apmēram pieci gadi. Kas finansēs šos izdevumus?

Runājām par izdevumu samazināšanu fundamentālajām zinātnēm, bet nav saprotams kāpēc republikai ir vajadzīgi veseli trīs ekonomikas institūti.

Aivars Kreituss:

Zinātnieku darbībai nepieciešams maksimālās labvēlības statuss. Nedrīkst nobremzēt, atbīdīt malā kompetentus, enerģiskus cilvēkus. Arī ar nodokļu sistēmas palīdzību jāsekmē zinātnes attīstība.

Ilmārs Vītols:

Līdzšinējie institūti tie paši kolhozi vien ir. Tos vajag likvidēt. Jāizveido kaut kas līdzīgs brīva līguma kooperatīviem.

Zinātnes struktūra ir jāpārveidē. Jāizlemj ko vajag saglabāt, ko no jauna izveidot.

Nekādā gadījumā nedrīkst «naudas krānu aizgriezt» pasaules līmeņa speciālistiem. Tam būtu bīstamas sekas.

Sabiedrībai pareizi jānovērtē fundamentālās zinātnes loma. Kam der, piemēram, astronomi, paleontologi vai senās Romas vēstures speciālisti. Tie vajadzīgi kultūrai, cilvēka vispārējā izglītības līmeņa celšanai.

Jānis Lielpēteris:

Zinātņu akadēmijai ir jāpārkārtos atbilstoši laika prasībām. Jāizvērtē, ko varam piedāvāt republikas valdībai, ko Maskavai un ārzemēm.

Sabiedrisko zinātņu nodaļai jānodrošina attiecīgu institūtu iesaiste republikas likumdošanā.

Zinātnē visu pārdojot nav iespējams Arī par šīs fundamentālās daļas attīstību jāpadomā.

Konspektēja V. Ļuta

Mārtiņš Beķers,
akadēmiķis

KURP EJ, AGROZINĀTNE?

Latvijas Lauksaimniecības akadēmija, četri nozares institūti (trīs no tiem apvienību sastāvā) un nelielas pētnieku grupas dažos ZA institūtos — tas nav nemaz tik slikti mazās Latvijas lauksaimniecībai. Kopā lauksaimniecības zinātne gadā tērē 4,7 miljonus rubļu, tajā skaitā no budžeta 2,8 miljonus. Pēc attīstīto valstu pieredzes zinātnes finansēšanai lietderīgi izmantot 2—5% no nacionālā ienākuma. Ja ņem par pamatu mūsu republikas lauksaimniecības ieguldījumu nacionālā ienākuma veidošanā, tad iznāk, ka agrozinātnei atvēl tikai 0,26% no nacionālā ienākuma, bet Latvijas zinātnei kopumā 0,6%.

Pie mūsu nabadzības jādome kā racionālāk izmantot to līdzekļu mazumiņu, kā likt lietā visu zinātnisko potenciālu. Kāds ir šis potenciāls? Nozares institūtos strādā 10 zinātņu doktori un 140 zinātņu kandidāti. Republikas agrozinātne ir atpalikusi tāpat kā visa padomju zinātne — bez labas saiknes ar augstskolu, praktiski bez augstas klases pasaulē atzītiem līderiem, bāzes, iestīgusi sīku vietējo jautājumu risināšanā. (Ārvalstīs daudzus no šiem jautājumiem atrisina pats fermeris, iztiekot ar agronoma, lopkopības pārrauga vai veterinārsta padomu.)

Nesen piedalījās apvienības «Sigra» Latvijas Lopkopības un veterinārijas zinātniski pētnieciskā institūta darbības pārbaudē, tā sauktās pašfinansēšanās apstākļos. Gribētos atzīmēt, ka šī institūta tematika veltīta aktuāliem virzieniem: jaunu augstāzīgu mājdzīvnieku šķirņu selekcijai, lopbarības optimizācijai un veterināriem aspektiem. Arī speciālistu vairums ar izpratni un vēlēšanos iekļaujas pētniecības darbā. Taču, kā var nokomplektēt pētnieku kolektīvu ar labiem speciālistiem, ja šīs nozares ražošanā strādājošie saņem 2—3 reizes (!) lielāku algu? Uz vakantām aspirantu un zinātnisko līdzstrādnieku vietām jau 10 gadus nav bijis konkurss. Trūkst dzīvokļu. Laboratorijā piecdesmito gadu aparatūra. Republikas sabiedrības pamatoto prasību — kontrolēt piena un gaļas kvalitāti, nosakot kaitīgo vielu klātbūtni, nav iespējams ievērot, jo nav jau atomu absorbcijas spektrofotometru, šķidrums un gāzes hromatogrāfu, barības automātisko analizatoru u. c. aparatūras. Divainā kārtā agrorūpnieciskā komiteja (ARK) pēdējos gados apvienībai «Sigra» ir atsavinājusi tādas pētniecības struktūrvienības kā zinātnisko pētījumu saimniecību «Līgatne», Latgales izmēģinājumu stacijas nodaļu «Ošupe», Siguldas un Latgales mākslīgās apsēklošanas un ciltsdarbu stacijas, eksperimentālo ražošanas laboratoriju «Sigfarm» un citus atbalsta punktus. Tajā pašā laikā 81 zinātniskais līdzstrādnieks (t. sk. 48 zinātņu kandidāti un 1 doktors) 1989. gadā strādāja pie 42 tēmām — tātad vidēji 2 līdzstrādnieki pie tēmas. Ieskaitot saimniecības speciālistus, pie zinātniskā darba strādājuši pavisam 249 darbinieki. Taču jāteic, ka tik nelielam kolektīvam pārāk sadrumstalota tematika. Kas vainīgs? Finansēšanas sistēma un ARK, kura centralizēto (budžeta) finansējumu 995 tūkstošus rubļu pērn sadalīja ar 23 līgumiem (!). Lai nodrošinātu visa plānotā apjoma (1265 tūkstošus rubļu) izpildi, institūta līdzstrādnieki meklēja pasūtījumus pa visu republiku. Klāt nāca vēl 79 līgumi! Gribētos apšaubīt, vai vairums šāda veida pakalpojumu ir zinātniekā cienīgs darbs, vai no tā daudz iegūs republikas lauksaimniecība? Acīmredzot, labāks stāvoklis nav arī citos nozares institūtos, jo sēklaudzēšanas ZRA «Agra» ģenerāldirektors izteicās, ka 1989. gadā siguldieši pēc rādītājiem apsteiguši «Agru».

Mūsaprāt, agrozinātne republikā būtiski jāreorganizē, pamatā liekot jaunās zinātnes organizēšanas un vadības koncepciju, ko izstrādājuši Zinātņu akadēmija kopā ar Zinātnieku savienību. Beigu beigās centrā jānotāda zinātnieki, ne iestāde. Par visu augstāk jāvērtē ideja, tēmas pamatojums un izvēle, cilvēks vai to grupa, kas pierāda visracionālāko šīs tēmas risinājumu pasaules zinātnes kontekstā. Jānodrošina neatkarīga un objektīva tēmu ekspertīze. Tēmām jānāk no apakšas un nav jādzimst komiteju un direktoru kabinetos. Visbeidzot, zinātne nedrīkst norobežoties no augstskolas. Mūsu LLA ir pārstāvētas praktiski visas agrozinātnes nozares ar katedrām, kuras vada zinoši profesori. Tiesa, tie ir pārslogoti ar mācību darbu. Tā vien liekas, ka šeit jābūt attiecīgās zinātnes centram. Tā tas ir visā pasaulē un mēs neko labāku neizdomāsim. Profesori jāatslogo, jādod iespējas vairāk pievērsties pētījumiem, integrējot tos gan ar studentu apmācību, gan pētījumiem nozares institūtos. Savukārt nozaru institūtu vadošie zinātnieki plašāk jāiesaista mācību procesā, tad arī radīsies pretendenti uz vakancēm aspirantūrā. Jaunie talantīgie zinātnieki jāsūta ilgstošā darbā uz labākām attiecīgām laboratorijām ārvalstīs. Jāsūta uz 1—2 gadiem, lai atgrieztos ar idejām, metodēm, kontaktiem.

Šodien mēs priecājamies tīkoties ar ārzemju zinātniekiem kādā konferencē-seminārā, izstādē, ja kāds pie mums atbrauc un nolasa lekciju. Arī tas ir labi, bet jāpānāk, lai mūsu zinātnieks tiktu aicināts uz pasaules forumiem ar plenārlekcijām vai vismaz viņam dotu vārdu simpozijos mūstiskam referātam, lai citētu mūsu darbus vadošos žurnālos.

Un visbeidzot, vai šodien, kad esam apzinājuši fermēra vai saimnieka izšķirošo lomu Latvijas lauksaimniecības atdzimšanā, vai šodien nozares zinātniekiem nav jādome par paraugsaimniecību ierīkošanu gandrīz vai katrā pagastā? Vecos laikos bija 105 priekšzīmīgas saimniecības — vismaz redzēju savā bērībā kādā grāmatiņā šo skaitli. Nebūtu grēks, ja viens otrs zinātnieks kļūtu par paraugsaimnieku — varbūt arī šeit valsts var palīdzēt?

Kad runājam par agrozinātnēm, nedrīkstam aizmirst arī uzturzinātni un pārtikas tehnoloģiju. Gaužām bēdīgā stāvoklī pie mums ir kā viena tā otra. Eksperimentālās medicīnas institūtā dažus uzturzinātnes jautājumus risina neliela laboratorija, bet pārtikas tehnoloģiju tikai starp citu, cik atļauj mācību darbs, nodarbojas daži LLA pasniedzēji. Pārtikas rūpniecības inženieru centrā pie zinātnes arī netiek, jo galvenais ir projektēšana un dažādu normatīvu izstrādāšana.

Es šeit nerunāju par fundamentālās zinātnes lomu ar lauksaimniecību saistīto zinātņu jomā principiāli jaunu pieeju izstrādāšanā, kurā jāpiedalās arī Zinātņu akadēmijai. Nav šaubu, ka akadēmijas biologi, ķīmiķi un citi zinātnieki var palīdzēt izvest agrozinātni uz pasaules ceļa.

Aina Blinkena,
ZA korespondētājlocekle

1989. GADS LATVIEŠU VALODNIECĪBĀ

Kā 1988., tā arī 1989. gadā visas sabiedrības uzmanība valodai bija pievēsta vairāk nekā jebkad pēdējā gadsimta laikā. To izraisīja nacionālās atmodas vilnis, kas atklātuma un politisko un ekonomisko pārkārtojumu laikā devis iespēju katram izteikt savu patieso rūpi par tautas nākotni un savas valodas likteni.

Pastāvot oficiālai latviešu—krievu divvalodībai, skaistu visu valodu līdzsības lozungu aizsegā daudzas Padomju Savienības tautas jau bija zaudējušas savu dzimto valodu, labākajā gadījumā — zaudējušas daudzas dzimtās valodas funkcijas un pilnvērtīgas attīstības iespēju.

1988. gadā Latvijas Radošo savienību plēnumā tieši un atklāti tika aplūkota republikas politiskā un ekonomiskā situācija un jo īpaši latviešu nācijas patiesais stāvoklis šais apstākļos. Fakti un skaitļi liecināja, ka latviešiem draud iespēja kļūt par minoritāti savā tēvu zemē, ka arvien pieaugošais migrantu skaits un kaitīgā ekonomika un politika ne vien pasliktina latviešu nācijas ekonomiskos, ekoloģiskos un kultūras dzīves apstākļus, bet saziņas nepieciešamības izraisītā krievu valodas lietošana darba un stdzīves attiecībās krasi samazina latviešu valodas lietojuma iespējas un daudzās citvalodu ietekmes kaitē arī latviešu valodas kvalitātei. Izvirzījās prasība piešķirt latviešu valodai mūsu republikā valsts valodas statusu.

So prasību dedzīgi atbalstīja latviešu tauta un arī daudzu citu tautību ļaudis, izsakot vēstulēs savas domas Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija izveidotajai komisijai valodas statusa jautājuma izskatīšanai. Šī aptauja par valodas statusu ir pati plašākā, kāda jebkad bijusi Latvijā. Problēmas apspriešanā aktīvi iesaistījās prese, radio un televīzija, par valodas situāciju dažādos kolektīvos un novados, kā arī par iespējam situāciju uzlabot bija ļoti daudz publikāciju kā centrālajā, tā rajonu presē — publikāciju skaita ziņā 1988. gada 2. pusē un 1989. gads pieder

pie visražīgākajiem posmiem latviešu valodas pētījumu apcerē visplašākajās sabiedrības aprindās. Balstoties uz vēstulēs un publikācijās izteikto argumentāciju un tautas gribu, Latvijas PSR Augstākā Padome 1988. gada 6. oktobrī pieņēma lēmumu par valsts valodas statusa piešķiršanu latviešu valodai Latvijā.

Sabiedriskā un zinātniskā aktivitāte valodas jautājuma risināšanā turpinājās arī pēc šī lēmuma pieņemšanas, kad Augstākās Padomes Prezidija izveidotā komisija izstrādāja likumu par valsts valodas un citu valodu lietošanu mūsu republikā. Tika izteikti daudzi priekšlikumi un vērtējumi, pat izvirzīti alternatīvi likuma varianti. Pēc visas tautas apspriešanas 1989. gada 5. maijā Augstākā Padome pieņēma Latvijas PSR Valodu likumu, kurā doti galvenie valsts valodas lietošanas principi un arī ierādīta godpilna vieta mazākumtautību valodām. Arī Ministru Padomes pieņemtais lēmums «Par pasākumiem LPSR Augstākās Padomes 1988. gada 6. oktobra lēmuma «Par latviešu valodas statusu» izpildei paredz virkni konkrētu rīcības virzienu, pirmām kārtām tieši finansiālu un organizatorisku atbalstu latviešu valodas mācīšanas paslīpināšanai Latvijas skolās un augstskolās, nodrošinot pedagoģisko kadru papildināšanas iespējas un mācību literatūras apgādi, lai lēmumā paredzēto 3 gadu laikā latviešu valodu varētu apgūt visi Latvijas iedzīvotāji.

Valodu likuma realizēšanas nodrošināšanai Ministru Padome izveidojusi komisiju, kurā darbojas gan valodnieki, gan iestāžu un resoru pārstāvji. So komisiju vada Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks L. Bartkevičs. Izstrādāts Nolikums par latviešu valodas prasmes līmeņiem dažādu profesiju darbiniekiem.

Pastāvīga Valodu komisija izveidota LPSR Augstākās Padomes Prezidijā. Šīs komisijas vadītājs ir APP sekretārs I. Daudišs, un tās uzdevums galvenokārt ir risināt valodu aizsardzības un lietošanas tiesiskos jautājumus, kā arī atsevišķus valodas literāro normu jautājumus.

Tie ir tikai pirmie soļi uz latviešu valodas patiesu atdzimšanu un iegūto tiesību realizēšanu. Priekšā ir ļoti liels darbs, kurā jāiesaistās ikvienam Latvijas iedzīvotājam — kā tiem, kam latviešu valoda vēl jāiemācās, tā arī tiem, kam jā rūpējas par to, lai cittautiešiem ceļš pie latviešu valodas būtu vieglāks. Jāveido labvēlīga, savstarpējās saprašanās apstārota vide, lai arī tie cilvēki, kas dažādu iemeslu dēļ kļuvuši par Latvijas ļaudīm, nonāktu pie pārliecības, ka, tikai cienot pamattautu un tās valodu, varēs radīt normālas starpnacionālās attiecības, kā arī labvēlīgus ekonomiskos apstākļus un saglabāt ekoloģisko vidi. Jaunākās tautskaites dati rāda, ka salīdzinājumā ar 1979. gada tautskaiti latviešu situācija ir pasliktinājusies. No 2 milj. 667 tūkstošiem Latvijas pastāvīgo iedzīvotāju latvieši ir tikai 52%, to skaits palielinājies par 3%, turpretim baltkrievu skaits Latvijā pieaudzis par 7%, krievu — par 10%, ukraiņu par 38%. Protams, ka attiecīgi samazinājies arī latviešu valodas lietotāju procents salīdzinājumā ar citu valodu lietotājiem. Bet mūsu mērķis un Valodu likuma prasība ir, lai valsts valodu vismaz savai profesijai nepieciešamo zināšanu līmenī prastu visi republikas iedzīvotāji. Tas arī jāpanāk.

Lai kādus noteikumus mums gribētu diktēt, piedāvājot kopīgo PSRS valsts valodu («obščegosudarstvennij jazik»), mēs nedrīkstam kāpties ne soli atpakaļ, jo jebkurš kompromiss var maksāt tautas dzīvības cenu.

Arī valodnieku darbs 1989. gadā galvenokārt bija saistīts ar valodas sabiedriski politisko jautājumu risināšanu, mazāk atlicinot laiku valodas struktūras vai vēstures izpētei.

Nozīmīgākais guvums šai gadā ir B. Bušmanes monogrāfija «Nīcas izloksne» kurā, lielā mērā balstoties arī uz Nīcā pierakstītajām tautasdziesmām, aplūkota izloksnes struktūra un dinamika. Plašāks lasītāju loks Savienībā varēs gūt ieskatu latviešu uzvārdu lietošanā no V. Staltnes monogrāfijas «Onomastičeskaja leksikografija».

Pēc ilgāka pārtraukuma nākusi klajā «Zinātnes» izdevumā kārtējā, 15. terminu vārdnīca — «Tekstilrūpniecības terminu vārdnīca», kā arī Autotehnikas terminu biļetens un Medicīnas terminu biļetens.

Notikušas vairākas valodniecībai veltītas konferences un plašākas saņemsmes. Akadēmiķa J. Endzelīna 116. dzimšanas dienas atceres konferencē 22. februārī tika risinātas leksikogrāfijas problēmas, A. Ozola piemiņas konference Latvijas universitātē bija veltīta latviešu valodas mācīšanas jautājumiem. Virkne sanāksmju un pasākumu saistīti ar valodas nedēļu, kuras uzmanības centrā šogad bija latviešu valodas lietošana lietvedībā.

Plašāka konference «Nacionālais un internacionālais valodā», kurā piedalījās arī citu republiku valodnieki, notika LVU Svešvalodu fakultātē.

Februārī notika Vissavienības konference par medicīnas terminoloģijas problēmām, kurā tika nolasīti ap 100 referātu.

Vairākas plašas konferences ar republikas valodnieku piedalīšanos notikušas Maskavā. Starp tām īpaši minama 31. oktobra — 2. novembra konference par divvalodības un valodas statusa jautājumiem.

V. Skujiņa 20.—22. oktobrī Varšavā piedalījās starptautiskā konferencē par internacionālās terminoloģijas problēmām.

Svarīgs notikums latviešu kultūras dzīvē bija Filologu biedrības atjaunošana 1. aprīlī. Par atjaunotās biedrības pirmo priekšsēdētāju ievēlēja prof. Marta Rudzīte.

1989. gadā kandidāta disertāciju Viļņā aizstāvējis LU pasniedzējs P. Vanags, Rīgā — VLI līdzstrādnieks I. Smidebergs. A. Blinkenai piešķirts LPSR Nopelniem bagātās zinātnes darbinieces goda nosaukums.

J. Graudonis,

LKF Daugavas programmas

komisijas priekšsēdētājs

«SPĪDOLAS DIENAS» DAUGAVPILS RAJONĀ

Šī gada 2. un 3. februārī risinājās Latvijas vēsturē pirmreizējs notikums: Daugavpils rajonā notika «Spīdolas dienas» — Latvijas Kultūras fonda pasākums, kurā piedalījās ap 150 dažādu nozaru speciālistu. No Rīgas atbraukušie dalībnieki ieradās 22 rajona ciemos. KF priekšsēdētājs I. Ziedonis un valdes locekļi I. Lazovskis, J. Graudonis, V. Zariņš tikās ar Daugavpils rajona un Daugavpils dažādu tautību kultūras biedrību vadītājiem. Visa pasākuma mērķis bija izjust rajona kultūras dzīves pulsu visos aspektos, redzēt dabas vides stāvokli vienā savdabīgā Latvijas rajonā un meklēt ceļus izveidojušās situācijas labošanai.

Daugavpils rajons uzmanību saista ar to, ka tur visā pilnībā izpaužas republikai raksturīgās saimniecības problēmas, bet tām blakus pat asāk nekā citur izvirzās nežēlīgo deportāciju, nekontrolējamās migrācijas un citi «centra valdīšanas» laika radītie ekoloģiskie, starpnacionālo attiecību un kultūras dzīves jautājumi. Ja Daugavpils apriņķī pirms kara latviešu bija vairāk nekā 55%, tad tagad to palicis tikai ap 35%. Krieviem šie skaitļi ir attiecīgi — zem 20% un 41%, poļiem — 8% un 14%, baltkrieviem — 9% un 7%. Te dzīvo vēl arī lietuvieši, ukraiņi, ebreji un citas tautības. No 27 ciemiem latviski runā vairs tikai astoņos, latviešu un krievu valodu lieto septiņos ciemos, bet divpadsmit ciemos runā jau tikai krieviski.

Rajonā jūtama ievērojama kultūras lejupslīde, konstatējama dabas ainavas, vispār kultūrvides degradācija. Kritiska kļuvusi latviešu turpmākā izdzīvošana, draud izzust latviešu valoda. Ļaunākais tas, ka lielā iedzīvotāju daļā radusies apātija, vienaldzība pret apkārtējo.

KF sūtņi — rakstnieki, zinātnieki, mākslinieki, arhitekti, folkloristi u. c., viesojoties ciemos, vērtēja dabas vides saglabāšanos, kultūras dzīvi, iz-

glītības situāciju, starpnacionālās attiecības, tautas amatniecības esamību un citus kultūras procesus, tāpat to, cik aktīva KF darbība. Savukārt — lielu organizatorisko darbību pasākuma realizācijai bija veikusi Daugavpils rajona TDP IK Kultūras nodaļa (Mukāne) un LKF aktīvisti uz vietām, lai atbraucējiem būtu iespējas vērot visu viņus interesējošo. «Spīdolas dienas» bija rosinājušas daugavpiliešus visos ciemos kultūras pasākumiem (novadam raksturīgas tautas dziesmas, referāti par novada dabu, saimniecību, vēsturi, izciliem novadniekiem utt.). Tika pārcilātas pūra lādes, rīkojot nelielas audumu, adījumu izšuvumu u. c. vietējo amatnieku darbu izstādes.

Ar gandarījumu jāatzīmē, ka atbraucējiem un ciemu ļaudīm izveidojās draudzīga saskaņa, kas ļāva dziļāk izjust vietējās dzīves pulsu. Jāatzīst, ka latvieši pat tajos ciemos, kur viņi skaitliskā mazākumā, ir saglabājuši savu latviskā piederības apziņu. Kaut arī ikdienā tās nepieņem, saglabājušās darba un dzīves tradīcijas, īpaši vecākā un vēl vidējā paaudzē, jaunākā paaudzē jau maz. Skan Latgales tautas dziesmas sirsnīgajā latgaliešu valodā. Bet cauri šim pozitīvajam jūtamas bažas par nākotni, par sagandēto dabu, piesārņoto Daugavu, par tukšām sētām. Jūtama vārds neizteikta vēlme — vairāk just stiprāku pārējās Latvijas plecu latviskuma stiprināšanā. Klusināti grūtsirdīgs pārmetums izskanēja par Rīgas teātriem, daudzo koru, visādu ansambļu un arī atsevišķu mākslas darbinieku atturību atbraukt uz Latgali. Viņu aicinājumi nākt uz rajonu nerodot dzirdīgas ausis, jo lūk — viņiem nevarot pietiekami samaksāt!

Un tad gribas jautāt slaveniem režisoriem, kuru diriģentiem, ansambļu vadītājiem un solistiem: vai patiesi Vācija, Amerīka un citas zemes ir tuvāk par Latgali? Vai visu var izvērtēt tikai rubļos, mārciņās, dolāros?

Uz vietām vērotais un Daugavpils nacionālo kultūras biedrību vadītāju izteiktais pārliecinoši rādīja, ka rajona iedzīvotāju, parastā darba darītāju vidū nacionālā antagonisma nav, nav spriedzes arī valodu jautājumā. Runā, lai saprastos, bet — latviešu valoda jūtami no aprites zūd.

Kā norādīja nacionālo kultūras biedrību (lietuviešu, krievu, poļu, balt-slāvu) vadītāji, starpnacionālo attiecību saasinājuma vienkāršo darba darītāju vidū ciemos nav. Negatīvu spriedzi izsauc birokrātiskās «augšas». Ar sašutumu tika runāts par provokatoriem, kas ierodoties no Rīgas un aģitējot par to, lai iedzīvotāji prasītu Latgales izstāšanos no Latvijas un pievienošanu Baltkrievijai. Tāpat šie provokatori aicinot iedzīvotājus atbalstīt prasību — dibināt Rīgā humanitāro institūtu — augstskolu ar krievu mācību valodu. Abos jautājumos daugavpiliešu nostāja bija krasi negatīva. Visu nacionālo kultūras biedrību pārstāvji un aptaujātie iedzīvotāji nosodīja provokatoriskos aicinājumus atšķelt Latgali no Latvijas, novērtēja šos aicinājumus par mēģinājumiem saasināt starpnacionālās attiecības Latgalē. Prasību dibināt Rīgā jaunu augstskolu ar krievu mācību valodu novērtēja kā šauru šovinistisku aprindu tieksmi, radīt elitāru augstskolu nelielas iedzīvotāju grupas interesēs. Ja valstij būtu līdzekļi, tos vajadzētu izmantot pastāvošo augstskolu materiālās bāzes uzlabošanai.

Latviešu valodas plašākai ieviešanai aprītē, latviskās kultūras attīstībai un latviešu tautības saglabāšanai nepieciešama pastiprināta vērība skolām, bērnudārzēm. Visos ciemos latviešu valodas mācīšana bērnudārzos un skolās jānodrošina tā, lai to iemācās nevien visi latviešu bērni, bet arī — kā valsts valodu — citu tautību bērni. Pret šādu viedokli iebildumu nebija un jāgaida, ka to par nepieciešamu uzskatīs Izglītības ministrija, rajona izglītības nodaļa, padomju vadītāji un sabiedrisko organizāciju aktīvisti.

Padomju un saimniecisko organizāciju vadītājiem aktīvāk jārisina pāreja uz latviešu valodu kā lietvedības valodu.

Kā daudzās vietās republikā, arī Daugavpils rajonā stipri degradēta kultūrvide. Dabas ainavā postījumus rada nesakārtotas un pat nelegālas

karjeras, pamestas lauku sētas, kas kļuvušas par postžām. Ūdeņus un zemi piesārņo neattīrīti notekūdeņi. Ir nesakošanas darbnīcas, fermas, maz kopti ciemu centri. Nav izkoptas ceļu ainavas, īpaši gar Daugavu ejošos ceļos. No ciemu, kopsaimniecību vadītājiem līdz pat rajona vadītājiem — visi bez iebildumiem atzīst, ka sakoptība nepieciešama. Kopējās pārrunās radusies aktīvāka doma šo jautājumu risināšanai.

«Spīdolas dienu» noslēgumā Daugavpils rajona TDP IK priekšsēdētāja un LKP priekšsēdētāja parakstīja «nodomu protokolu». Tā nosauca divu pušu vienošanos, kas nosaka Daugavpils rajona vadības un Latvijas Kultūras fonda turpmākos divos gados (1990. un 1991.) veicamos konkrētos pasākumus gan visa rajona dabas vides un kultūras problēmu jomā, gan dažādus īslaicīgus uzdevumus.

Kopvērtējumā jāsecina, ka «Spīdolas dienas» ar liela kultūras darbinieku pulka darbību visa rajona teritorijā vienlaicīgi izsauca pozitīvu aktivitāti visā reģionā, stiprināja vietējos entuziastus turpmākam kultūras celšanas darbam. No otras puses — samērā pilnīgi noskaidrojās kultūras, izglītības, starpnacionālo attiecību problēmas, arī stāvoklis ekoloģijā, novadu ainaviskā situācijā u. c.

Šāda centra speciālistu izešana tautā vērtējama pozitīvi un noteikti veicināma arī turpmāk vēl citos rajonos, bet iedibinātie kontakti jāturpina, lai radusies nodomi kļūtu par reāliem darbiem.

Aldis Lauzis

«TUKUMA FRAKCIJAS» POZĪCIJA

(No runas Latvijas Neatkarīgās komunistiskās partijas atbalstītāju konferencē 1990. g. 24. februārī)

Tā sauktajā stagnācijas periodā Latvijas Komunistiskajā partijā iestājušies daudzi tādi cilvēki, kuri nebūt neloloja sevišķas ilūzijas par šās partijas (jeb, pareizāk sakot, valsts varas struktūras) raksturu. Augstākais, uz ko viņi cerēja, bija no iekšienes šo varas mašīnu demokratizēt vai gaidīt uz tādām pārmaiņām, kādas notika 1985. gadā. Viņu politiskie uzskati nebija vienādi un arī tagad nav vienādi. Tāpēc iespējams, ka Demokrātiskās partijas dibināšanas jautājums, kuru izvirzījusi tā sauktā «Tukuma frakcija», paliks aktuāls arī turpmāk. Taču šās konferences dalībniekus, kuru mērķis ir kreisā partija, mēs atbalstām. Jūs esat uz pareiza ceļa. Tāpēc piezīmes, ko izteikšu, ir domātas tikai tam, lai jūs saprastu, ar ko «tukumnieku» pozīcija vismaz pagaidām atšķiras no jūšējās.

Demokrātiskās partijas iniciatoru grupa uzskata, ka vienīgā pēctecības saikne, kuru šādai partijai iespējams saglabāt ar līdzšinējo LKP, varētu būt tāda, ka no tās pārņaktu daļa cilvēku, kas, iespējams, turpmāk pat neveidotu tās kodolu. Runa var būt tikai par jaunu, nevis atjaunotu partiju. Neesam arī pārliecināti, ka vispār vajag atjaunot to partiju, kura cīnījās pret Latvijas neatkarību, gribot vai negribot paveikdama «piektās kolonnas» lomu. Ja tas vajadzīgs taktisku apsvērumu dēļ, tad, mūsaprāt, daudz izdevīgāk būtu vēl kādu laiku paciesties līdzšinējā ādā, lai cik tā būtu neomulīga.

«Tukuma frakcijas» dalībniekiem nav pieņemama bieži dzirdētā nostādne, ka par katru cenu **masveidīga** jā saglabā partija, kas Latvijā turpinātu **kreisās** tradīcijas. Vai te neizpaužas vēlētāņu kaitējums, ja daļēji saglabāt līdzšinējās monopolpozīcijas? Saglabāt «dvēseļu kontrolpaketi»? Un ko tagad nozīmē kreisums? Vai postindustriālajā ērā, kurai tuvojamies, tas joprojām būs aktuāls? Vai mēs veltīgi nevingrināmies jaunās sociālisma un kapitālisma definējumos, kas kaut vai netieši saglabā šķiriskuma dominantu? Kāpēc noteikti vajag deklarēt, ka ejam **sociālistisku** ceļu? Ko dod

turēšanās pie termina «demokrātiskais sociālisms», kurš tik gaiši izskanēja Prāgas pavasara laikā, bet tagad izskatās pēc ideoloģiska kompromisa ar konservatīvajiem?

Es saprotu: ir dedzīga vēlēšanās pārņemt Rietumos lietoto terminoloģiju. Taču pie mums vārds «sociālisms» visu laiku apzīmējis būtībā nehumānu sabiedrisko iekārtu, un to nomazgāt būs ļoti grūti. Tā ka, domāju, no mūsu puses tas nav ne aizspriedums, ne mānīcība (sak, ka tikai nepiesaucam nelaimi). Šo vārdu, ar ko tautas vairākumam asociējas līdzšinējā negatīvā pieredze, vismaz pagaidām labāk būtu nelietot.

Tālāk. Nevajadzētu kopēt Latvijas Atdzimšanas partiju vai sociāldemokrātus un nostādīt sevi līdzās Latvijas Tautas fronteī vai pat pāri tai. Jāatzīst Tautas frontes primāts, un uz koalīcijas pamatiem jādarbojas tās ietvaros (kas, protams, nenozīmē atteikšanos no saviem īpašajiem akcentiem un darbības virzieniem).

LNKP programmas projektā netiek skaidri pateikts, ka jāatjauno Latvijas Republika. Tas daļā no sabiedrības vieš aizdomas, ka notiek kārtējā acu apmānīšana, ka īstenais mērķis ir noslēgt tādu Savienības līgumu, kas Latviju padarītu par vasaļvalsti. Ja visā pilnībā atbalstām LTF II programmu, tad ir skaidrās pozīcijās jānostājas arī šajā jautājumā (turklāt līdzās parlamentārajam ceļam kā primārajam atbalstot arī pilsoņu komiteju variantu).

... Mēs visi esam par to, lai atjaunotajā Latvijā cilvēka tiesības, viņa iespējas un labklājība nebūtu atkarīgi ne no sociālās, ne nacionālās pieredzes. Bet, lai šādu labklājību (**visiem**) varētu nodrošināt, Latvijai līdzās visam pārējam jāizveseļojas. Jāizveseļojas ekonomiski, ekoloģiski un, kas ir vissarežģītāk, jāizveseļojas **nacionāli**. Nebūs īsta miera un laimes šajā zemē, kamēr pretī iznīcībai virzīsies latviešu nācija, kas ir tikpat neatņemama tās sastāvdaļa kā tās meži, ezeri un rūpnīcas. Tāpēc lozungs par vispārcilvēcisko vērtību prioritāti pār sociālo grupu interesēm ir jāprecizē: tas neattiecas uz šobrīd pašu akūtāko prioritāti — uz nācijas glābšanu un tās turpmākās attīstības nodrošināšanu. Un nevajag ļauties interfrontiskajiem demagogiem, kuri, sajaucdami jēdzienus, iztēlo, it kā valodu likums, migrācijas ierobežošana vai prioritāra līdzekļu atvēlēšana latviešu kultūras attīstīšanai nozīmētu individuālo cilvēktiesību aizskaršanu. Protams, būs cilvēki, kam šī prioritāte nepatiks. Bet tādā gadījumā viņiem ir izvēles iespējas: pasaulē ir teritorijas, kur prioritāri tiek gādāts par citu nāciju izdzīvošanu un attīstību. Un, lai šajā procesā piedalītos vai tā augļus baudītu, viņiem nav nedz jācenšas ierobežot latviešu nācijas tiesības, nedz arī jādodas projām... Aizvien lielāka daļa «Tukuma frakcijas» dalībnieku, it sevišķi no Zinātņu akadēmijas, uzskata, ka topošās Demokrātiskās partijas rīcības programma nevar nebūt nacionāli iekrāsota un, iespējams, pati partija būtu saucama par Nacionāli demokrātisko, lai vienlīdz akcentētu abus galvenos tās rūpju objektus.

Vienalga, vai mēs turpmāk būsim vienas vai vairāku partiju biedri, vajadzētu atcerēties vienu. Cīņu mēs esam nolēmuši no politiskā arsenāla svītrot un aizstāt ar godīgu spēli, ar sadarbību, kuras rezultātā tiktu darīts kopīgs darbs Latvijas tautas labā.

Maija Baltiņa,
filoloģijas zinātņu kandidāte

VALODNIEKI

A. Upīša Valodas un literatūras institūts dibināts 1946. gadā. Darbinieki, kuru skaits nepārsniedza divus desmitus, toreiz bija apvienoti divās daļās — Literatūras daļā un Valodas daļā. Šobrīd institūtā 9 daļās apvienoti daudzu humanitāro specialitāšu zinātnieki — literatūrzinātnieki,

valodnieki, folkloristi, mākslas zinātnieki, muzikologi, teātra, kino mākslas un arhitektūras teorijas un vēstures speciālisti, — pavisam 156 darbinieki, no tiem 113 zinātniskie darbinieki (55 zinātņu kandidāti un 7 zinātņu doktori). Cetras fundamentālās pētījumu tēmas: 1) Latvijas mākslas vēsture un teorija, 2) Latviešu literatūras vēsture un teorija, 3) Latviešu valodniecība, 4) Latviešu folklorā sīkāk strukturētas 12 apakštēmas.

Bez pārspilējuma var teikt, ka Valodas un literatūras institūts ir vienīgā zinātniskā iestāde pasaulē, kurā izvērsti tik plašs un sistemātisks Latvijas humanitāro zinātņu pētniecības darbs. Pētnieciskajā un kadru sagatavošanas darbā institūts sadarbojas ar citiem Latvijas humanitārās zinātnes centriem un iestādēm, ar kaimiņu republiku, Vissavienības akadēmiskajiem institūtiem (īpaši auglīga ir sadarbība ar Lietuvas Valodas un literatūras institūtu). Lielākais starptautiskais projekts pie kā strādā institūta zinātnieki, ir Eiropas Lingvistiskais Atlants, ir arī citi nozīmīgi projekti, piemēram, kopdarbs Varšavas internacionālo terminu bankas ietvaros. Jau tas vien, ka institūta zinātnieki regulāri lasa lekcijas un publicējas ārzemju pētniecības centros, piemēram, 1989. gadā institūta darbinieki ir uzstājušies ar priekšlasījumiem Itālijā, Anglijā, Šveicē, Rietumvācijā, Zviedrijā u. c. valstīs, liecina par institūta zinātnisko potenciālu un atzīstamo līmeni.

A. Upīša Valodas un literatūras institūtā 1990. gadā, tāpat kā iepriekš, uzmanības centrā būs fundamentālie pētījumi un pētījumi, kas aktuāli Latvijas kultūras dzīvei. Šādā aspektā ritēs darbs visos galvenajos pētnieciskajos virzienos — literatūras zinātnē, valodniecībā, mākslas zinātnē un folkloristikā.

Literatūras un mākslas procesa izpētē (tēmu vadītāji V. Vāvere, B. Tabūns, J. Vasiļjevs un L. Akurātere) pēdējo triju gadu laikā pati raksturīgākā iezīme laikam ir kompleksa pieeja pētāmajām parādībām. Literatūras, teātra, mūzikas, tēlotājas mākslas un kinomākslas notikumu analīze tiek cieši saistīta ar Latvijas kultūras vispārīgām attīstības tendencēm, tādējādi reljefākas kļūst attiecīgā laika posma kopsakarības, garīgie strāvājumi, estētiskās prasības, ētiskie kritēriji. Šādā atslēgā ritēja darbs pie liela kolektīva pētījuma «Latvijas teātris, 70., 80. gadi», kura pirmo daļu sabiedrība saņēms 1990. gadā. Bez tam institūtā veikto pētījumu komplekso raksturu nosaka arī tas, ka literatūras, mākslas dzīves aplūkojumā tiek ietverta trimdas literātu devuma, literārās un mākslas dzīves analīze. Tāpēc var droši teikt, ka kolektīvā monogrāfija «Latviešu literatūra (1970—1990)», kuru lasītāji saņems 1990. gadā, iezīmē jaunu pakāpi latviešu literatūras izpētē un vēsturē.

Šādā pieejā tiks turpināts darbs pie latviešu mākslas un literatūras izpētes kopumā un pie atsevišķiem posmiem; atsevišķu literatūras un mākslas veidu un žanru izpēti konkrēti. 1990. gads ir intensīvs darba gads Latvijas mūzikas kultūras un Latvijas feodālisma posma mākslas vēstures pētniekiem. Jau tagad, 1990. gada sākumā var droši teikt, ka 1990. gads solās būt ražīgs kultūras mantojuma apguvē. Sabiedrība saņems A. Egliša lugu izlasi, kurā ietverti arī pirmpublicējumi (prof. V. Hausmaņa ievads, kārtojums un komentāri). Īpašs 1990. gads institūta zinātniskajā dzīvē būs arī tāpēc, ka ar institūta zinātnieku tiešu līdzdalību tiek radīta un veidota Raiņa un Aspazijas Gada programma (Rainim-125, Aspazijai-125). Pirmais lielākais pasākums notiks pirms Lieldienām Šveicē, Raiņa un Aspazijas gadu noslēgs liels cikls rudenī Latvijā. Viens no konkrētiem darbiem, ko institūts veltī šim notikumam, ir rakstu krājums «Rainim-125».

Valodniecības nozaru zinātnieku uzmanības lokā pēdējo divu gadu laikā paralēli fundamentālajiem pētījumiem dialektoloģijā, literārās valodas vēsturē, leksikogrāfijā, ir visi tie jautājumi, kas saistīti ar valsts valodu, Valodu likumu. Arī 1990. gadā prof. A. Blinkenas vadībā tas būs

viens no centrālajiem institūta valodnieku darbiem. Bez tam, droši vien, kā tas jau parasts pēdējo gadu laikā, ražīgs tas būs dialektiskās leksikas pētniekiem (B. Laumanes vadībā). Bez tam 1990. gadā iepļānots darbs pie diviem apjomīgiem projektiem — jaunai latviešu valodas gramatikai (J. Valdmanis) un latviešu valodas vēsturiskajai vārdnīcai (J. Bal-dunčiks).

Folkloristikas zinātnē (virziena vadītāja — J. Darbiniece) 1990. gadā turpināsies darbs vairākās tēmās — pie Tautasdziesmu akadēmiskā izdevuma nākamā cikla «Bērnu dziesmas» rediģēšanas, pie tautasdziesmu apstrādes un analīzes ar elektronisko skaitļotāju (kopā ar LVU), pie tautas mūzikas un folkloras teorijas jautājumu pētīšanas. Izdevniecībā «Zinātne» tiks nodota kolektīva monogrāfija «Latviešu folkloras. Ieskats žanru struktūrā».

Un droši var teikt, ka visās nozarēs vēl ciešākas veidosies kopīgi darāmā darba saites starp zinātniekiem Latvijā un visā plašajā pasaulē, kur vien pētniecības centros ir interese par latviešu valodu, par Latvijas literāro un mākslas dzīvi, par Latvijas humanitārajām zinātnēm.

Vladislavs Cibulskis,
ekonomikas zinātņu kandidāts

EKONOMISTI

Ekonomikas institūtā strādā 170 darbinieki, t. sk. 97 zinātniskie līdzstrādnieki, no tiem 5 zinātņu doktori (2 no viņiem ir Latv.PSR ZA korespondētājlocekļi) un 43 zinātņu kandidāti.

Institūtā ir 11 nodaļas, audiovizuālās informācijas laboratorija un administratīvi saimnieciskā daļa.

1. Saimnieciskā mehānisma teorijas nodaļa.
2. Politekonomijas nodaļa.
3. Kompleksās plānošanas nodaļa.
4. Tautas saimniecības modelēšanas nodaļa.
5. Darba resursu nodaļa.
6. Ražošanas spēku reģionālās izvietojuma problēmu nodaļa.
7. Rūpniecības ekonomikas nodaļa.
8. Agrorūpnieciskā kompleksa ekonomikas nodaļa.
9. Agrorūpnieciskā kompleksa modelēšanas nodaļa.
10. Sabiedrisko zinātņu informācijas nodaļa.
11. Ekonomiskās informācijas nodaļa.
12. Audiovizuālās informācijas nodaļa.
13. Administratīvi saimnieciskā daļa.

Bez tam Ekonomikas institūta sastāvā darbojas Latv.PSR ZA Informācijas inženiercentrs. Institūtā ir specializētā padome kandidāta disertāciju aizstāvēšanai,

Institūta zinātniski pētnieciskais darbs aptver saimnieciskā mehānisma pilnveidošanas izpēti tautas saimniecības nozarēs, republikas finansu prognozes, agrorūpnieciskā kompleksa pārvaldes pilnveidošanu, sociālās un demogrāfiskās attīstības problēmas, darba kolektīvu pašpārvaldi, zinātniskās informācijas problēmas.

Zinātniskie pētnieciskā darba plānā iekļautas 11 tēmas. Lielākajai daļai tēmu nosaukumi saglabājušies no 1986. gadā apstiprinātā piecgades plāna pēc PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas klasifikācijas. Faktiskais pētījumu saturs ir aktuāls un atbilst republikas tautas saimniecības prasībām.

1. Saimnieciskā mehānisma pilnveidošana ražošanas apvienībās un rūpniecības uzņēmumos to patstāvības paaugstināšanas apstākļos.
2. Padomju sabiedrības sadales attiecību pilnveidošana.

3. Ekonomiskās augsmes faktori un tautas saimniecības struktūras perspektīvās izmaiņas republikā.

4. Pasākumu sistēmas izstrādāšana un ieviešana agrorūpnieciskā kompleksa tālākai attīstībai, tā ražošanas potenciāla izmantošanas efektivitātes paaugstināšanai, saimnieciskā mehānisma pilnveidošanai.

5. Izstrādāt priekšlikumus modeļu sistēmai Latvijas RAVS ekonomiskās efektivitātes aprēķināšanai un «Agrorūpnieciskā kompleksa» vadības sistēmai.

6. Latvijas PSR iedzīvotāju racionālas ataudzes nosacījumi.

7. Dabas resursu racionālas izmantošanas ekonomiskais mehānisms.

8. Informācijas procesu un bibliotekārās apkalpošanas automatizācija un mehanizācija.

9. Aktuālās informācijas analītiski sintētiskā apstrāde letonikā.

10. Transporta sistēmas formēšana un finansēšana republikas ekonomiskās patstāvības apstākļos.

11. PSRS un pārējo sociālistisko valstu sociāli-ekonomiskās attīstības prognožu (aizrobežu literatūrā) analīze.

Ekonomikas institūts ir noslēdzis līgumu ar Polijas ZA par zinātnisko sadarbību.

U. Banders,
P. Zikmanis

ZINĀTNISKO TĒMU KONKURSS

Augusta Kirhenšteina Mikrobioloģijas institūta Zinātniskā padome (ZP) pagājušā gadā pieņēma lēmumu sadalīt konkursa ceļā institūta budžeta līdzekļus, t. i., līdzekļus, kurus saņemam centralizēti no Zinātņu akadēmijas. Šī lēmuma nepieciešamību noteica 1990. gadam paredzamā budžeta asinējumu samazināšana, kas neļāva nodrošināt plānoto tēmu turpmāku finansēšanu pilnā apjomā. Tādējādi, lai radītu apstākļus ZP un administrācijas iespējami objektīvam vērtējumam par to, kuras tēmas un kādā apjomā nodrošināmas ar budžeta līdzekļiem, bija nepieciešams izstrādāt īpašu nolikumu par zinātniski pētniecisko tēmu konkursu un to finansēšanas kārtību institūtā.

Saskaņā ar šo nolikumu katrs institūta darbinieks (individuāli un grupās) varēja iesniegt savu projektu pēc noteiktas formas (15 jautājumi), sniedzot ziņas par tēmas pamatojumu, tās iestrādi, materiālo un metodisko nodrošinājumu, sagaidāmo rezultātu 1990. gadā, kā arī autoru iepriekšējo darbu realizācijas līmeni (tēmas vadītāja 5 reprezentatīvas publikācijas).

Ievērojot Mikrobioloģijas institūta specifiku, iesniegtos projektus par mikrobioloģijas un virusoloģijas tēmām izvērtēja atsevišķi ZP attiecīgo sekciju locekļi. Vērtējuma pamatā bija projektu rangu tabula, kuras veidošanā nolikums paredzēja šādas prioritātes:

- 1) teorētiski pētījumi, kuri atbilst starptautiskajam zinātnes līmenim un publicējami ārzemju periodikā;
- 2) projekti, kuri veicina zinātnes attīstību un tās sasniegumu izmantošana Latvijā;
- 3) projekti, kuri veicina jauno speciālistu darbu un kvalifikācijas celšanu;
- 4) projekti, kuri saistīti ar jauno pētniecības metožu un aparatūras izstrādāšanu, apgūšanu un tirāžēšanu institūta interesēs.

Savukārt, ZP sekciju locekļi, kuri neatkarīgi novērtēja visus iesniegtos darbus pēc noteiktas formas, atbildēja uz šādiem jautājumiem:

- 1) atbilstība Mikrobioloģijas institūta zinātniskajiem virzieniem;
- 2) perspektīvā mērķa nozīmīgums;

- 3) metodiskais pamatojums;
- 4) atbilstība starptautiskajiem standartiem;
- 5) aktualitāte Latvijā;
- 6) finansēšanas atbilstība un priekšlikumi ZP (atbalstīt pilnībā, atbalstīt ar iebildēm, noraidīt).

Atbilstoši minētajiem kritērijiem ZP locekļu neatkarīgi sastādītās ragu tabulas apvienojot, tika iegūtas kopējās ragu tabulas mikrobioloģijas un virusoloģijas tēmu projektiem. Katra projekta vietu kopējā ragu tabulā noteica vidējais aritmētiskais no visu ZP sekcijas locekļu vērtējuma ragu summas katram projektam. 26 virusologu iesniegtie darbi ieguva no 4,8 punktiem (1. vieta) līdz 24 punktiem (26. vieta), 47 mikrobiologu projektu vērtējums, attiecīgi, no 12,3 līdz 34,4 punktiem.

Sakarā ar to, ka projektu kopējais pieprasītā finansējuma apjoms pārsniedza institūta budžetā paredzētos līdzekļus, ZP nolēma trešdaļu budžeta līdzekļu izmantot ragu tabulas pirmo darbu finansēšanai pieprasītāja apjomā, trešdaļu izmaksāt 80% apjomā no sekojošos projektos pieprasītā finansējuma un trešdaļu budžeta līdzekļu 50% apmērā no pieprasītāja apjoma ragu tabulu noslēdzošajiem projektiem.

JĀNIS KĻAVA,

fizikas un matemātikas zinātņu doktors

LATVIJAS ZINĀTNIĒKU SAVIENĪBĀ

Žurnāla «Zinātne un Mēs» 2. numurā informēju par LZS Padomes sēdi, kura notika 1989. g. 23. novembrī. Turpmāk tekošo informāciju par LZS aktualitātēm publicēsim «Zinātnes Vēstnesī».

14. decembra Valdes sēdē A. Beļauskis (LKP CK) referēja par Informātikas akciju sabiedrības izveidošanas plāniem. Būtu pēdējais laiks saprast, ka informācija ir viena no visvērtīgākajām precēm, un ar to var un vajag tirgoties. I. Vitols informēja klātesošos par LZS konferences «Latvijas neatkarības ceļi» sagatavošanas gaitu (konference notika 1990. g. 20. janvārī). E. Grēns pastāstīja par komisijas darbu pie Latvijas Zinātnes padomes izveidošanas.

21. decembra valdes sēdē A. Buiķis ziņoja par dažām ekoloģiskajām problēmām un to atspoguļošanas iespējām žurnālā «Zinātne un Mēs». Sakarā ar J. Grāviša sniegto informāciju par Vispasaules teorētiskās organiskās ķīmijas asociācijas PSRS nodaļas dibināšanu, tika pārrunāta LZS nostāja attiecībā uz savu biedru piedalīšanos zinātnieku profesionālajās organizācijās. Dominēja uzskats, ka gadījumā, ja Latvijā nav nodibināta kādas starptautiskās organizācijas nodaļa, būtu lietderīgāk iestāties ārzemju organizācijā, nevis tās PSRS nodaļā. Taču galīga lēmuma pieņemšanu šinī jautājumā atlika. I. Vitols pastāstīja par vēlēšanām Latvijas Augstākajā Padomē. Šim jautājumam tika veļtita īpaša valdes sēde 28. decembrī, kurā tika izraudzītas to deputātu kandidatūras, kuras izvirzījis un atbalstījis LZS.

Tūlīt pēc Jaungada, 1990. g. 4. janvārī, notika LZS Padomes sēde. Ziņojumu par Vispasaules latviešu zinātņu kongresa sagatavošanas gaitu nolāsija A. Krēsliņš. Tas būs pirmais šāda tipa pasākums Latvijas vēsturē; to paredzēts noturēt Rīgā, 1991. g. no 5. līdz 8. jūlijam. Šobrīd jau izveidota kongresa orgkomiteja, izraudzīti 28 sekciju koordinatori — pa vienam—diviem no Latvijas un no trimdas latviešiem katrai sekcijai.

E. Grēns pakavējās pie LZS darbības problēmām. No vienas puses, LZS neapšaubāmi ir izveidojies par spēku, ar kuru rēķinās gan valdība, gan Zinātņu akadēmija, gan sabiedriski politiskās organizācijas. No otras puses, nav skaidrs, ko LZS pastāvēšana dod pašiem zinātniekiem; ierindas biedros brīst neapmierinātība ar padomes un valdes darba stilu. E. Grēns pieminēja arī valdes locekļu pārslogošanu ar tīri tehnisku darbu un ierosināja radīt kaut nelielu LZS algotu aparātu.

Diskusijā tika skarti visdažādākie jautājumi: par nepieciešamību sastādīt dokumentu grāmatu par 1940. gada notikumiem Latvijā un publicēt to angļu valodā (J. Stradiņš), par žurnāla «Zinātne un Mēs» un biļetena «Zinātnes Vēstnesis» izveidošanas problēmām (J. Graudonis, A. Blinkena, R. Bebre), par zinātniskajām ekspertizēm (J. Dzelme), par Latvijas zinātnes potenciālu inventarizēšanu (E. Hermanis). Tika ierosināts: radīt zinātnieku namu (M. Finkelšteins), aktivizēt padomes darbību, tai sapulcējoties divreiz mēnesī (J. Balodis).

J. Balodis un A. Blinkena runāja arī par nepieciešamību izstrādāt zinātnisku pamatojumu mūsu politiķu, tai skaitā deputātu, darbībai.

Pēc A. Plotnieka priekšlikuma padome pieņēma lēmumu atbalstīt ierosinājumu atjaunot vēsturisku Latvijas valsts simboliku (karogu, ģerboni un himnu), taču pie nosacījuma, ka vienlaicīgi būtu jāatgriežas pie valsts vēsturiska nosaukuma — Latvijas Republika. Balsošanas rezultāti: par — 40, pret — 3, 1 atturējās.

Valdes sēdē 11. janvārī apsprieda telpu piešķiršanas iespējas jauno zinātnieku klubam (ziņoja I. Trušiņa). Kārtējo reizi ierosināja jautājumus par LZS telpām, nozīmēt, biedru kartēm, par informācijas biļetena iznākšanas neregularitāti, komisiju darbu. Valdes locekļi atbalstīja ideju par aicinājumu izstrādāt zinātniski pamatotu ekoloģijas programmu Latvijai. J. Kalniņš ierosināja izveidot ad hoc grupu, kurā ielietu dažādu zinātņu pārstāvjus: fiziķi, matemātiķi, biologi, ķīmiķi utt. Tika skarts arī jautājums par ekoloģiskās darbības finansēšanas iespējamām formām (ekoloģijas fondu, banku).

2. februārī valdes sēdē risināja ar Latvijas Zinātnes padomi (LZP) saistītus jautājumus. Ierosināja organizēt akadēmiskās zinātnes inventarizāciju. E. Grēns uzsvēra, ka svarīgi būtu panākt, lai valsts programmu zinātniskas sadaļas obligāti izietu caur ekspertīzi. J. Kalniņam uzticēja sagatavot nolikumu par ekspertīzi.

Valdes locekļi analizēja konferences «Latvijas neatkarības ceļi» rezultātus. Slēdziens: programma bija pārāk vispārēja. Turpmāk vajadzētu konkretizēt problēmu un sniegt dziļāku teorētisko analīzi («vispirms ideja, tad konference»). Nolēma radīt pastāvīgu semināru politiskās komisijas ietvaros (R. Rikards).

Valde rekomendēja LZS pārstāvjus stratēģiskās plānošanas grupā pie LTF (V. Egļāju, R. Rikardu un J. Kalniņu).

Par valdes atbildīgo sekretāru atkārtoti ievēlēja E. Grēnu, par vietnieku A. Krēsliņu. Valdes sēdē 8. februārī runāja par gatavošanos «Balticum» a konferencei Pērnāvā 16. februārī, kurā paredzēja izskatīt jautājumu par zinātniskiem grādiem, nosaukumiem un diplomu nostrīfikāciju Baltijas valstīs. Tika apspriesti jautājumi par LZS «mēdžeru» (konkrēti, I. Kupča kandidatūra), par informācijas centra telpām u. c.

J. Vaivads nolāsīja vēstules projektu par stāvokli ģeodēzijā un kartogrāfijā. Tika izteikts viedoklis, ka šie jautājumi ir pilnībā pārņemami Latvijas kompetencē.

LZS Padome 15. februārī nolēma, ka turpmāk uz tās sēdēm pieaicinās teritoriālo sekciju un komisiju koordinātorus. Dati par sēžu apmeklētību tiks publicēti «Zinātnes Vēstnesī».

Pēc I. Vitola ierosinājuma nolēma noturēt semināru par LZS darba formām. (š. g. 1. martā).

J. Vaivads informēja par nolikumu par LZP un raksturoja to kā soli uz jaunās zinātnes organizēšanas un finansēšanas koncepciju. Referents uzsvēra, ka būtu jāpanāk, lai zinātnes finansēšanas jautājumi netiktu risināti Ministru Padomē.

Padome nozīmēja I. Kupču par LZS informācijas centra vadītāju. Līdzekļus centra uzturēšanai izdalīs kooperatīvs «Scientia».

Sēdē ierosināja jautājumu par LZS biedru inventarizāciju. J. Gedrovics piezīmēja, ka aptaujai jāizstrādā jauna biedra ankete, izmantojot socioloģijas centra rekomendācijas.

Nobeigumā izvērsās plaša diskusija par Latvijas Zinātņu akadēmiju. E. Grēns ierosināja akadēmiskus vēlētiņus šaurās, bet pietiekami plašās specialitātēs.

Tika izteikti viedokļi par nepieciešamību panākt akadēmijas pārveidošanu par sabiedrisku organizāciju (Nacionālo akadēmiju), par piemaksu atcelšanu akadēmikiem. Šajā sakarā tiks sagatavots īpašs paziņojums.

Valdes sēdē 22. februārī nolēma organizēt tikšanos ar Ekonomikas ministru par zinātnes finansēšanas jautājumiem. Neatliekami jāizstrādā likums par zinātni un jāpanāk tā pieņemšana Augstākajā Padomē.

Izskatīja un akceptēja «Balticum» a Pērnavas konferences rezultātus.

Valde nolēma izveidot grupu J. Kļaviņas vadībā, kurai jā sagatavo deklarāciju par Latvijas Zinātņu akadēmijas darbības principiem.

Izskatīja arī jautājumu par gatavošanos Latvijas Kultūras forumam.

Redkolēģija: *Evalds Mugurēvičs* (atb. redaktors), *Jurijs Artjuhs*, *Elmārs Beķeris*, *Mārtiņš Beķers*, *Juris Ekmanis*, *Jānis Graudonis*, *Jānis Kļava*, *Oskars Martinsons*, *Ruta Skudra*.
Redaktors *Vilhelms Ļuta*.

Информативный бюллетень «Зинатнес Вестнесис» («Вестник науки») АН ЛатвССР и Союза ученых Латвии.

Издательство «Зинатне» АН ЛатвССР, 226530 г. Рига, ул. Тургенева, 19. На латышском языке.

Nodots salikšanai 1.03.90. Paraksts iespiešanai 15.03.90. Formāts 70×108/16. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1. Augstspiedums. 1,4 uzsk. iespiedi., 1,4 uzsk. krāsu nov., 1,7 izd. 1. Metiens 2000 eks. Pasūt. Nr. 230-1. Maksā 30 k. Redakcijas adrese: 226530 PDP Rīgā, Turģeneva ielā 19, tel. 226032. Iespiests tipogrāfijā «Cīņa», 226011 PDP Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

© Izdevniecība «Zinātne», «Zinātnes Vēstnesis», 1990.

Latvijas Zinātņu Akadēmijas Neorganiskās ķīmijas institūta

KOOPERATĪVS ANA Y I C A

PĀRDOD

PAPILDKOMPLEKTU ZINĀTNISKO TEKSTU REDAKTORAM ChiWriter
KAS PAREDZĒTS DARBAM AR TEKSTIEM LATVIEŠU UN KRIEVU VALODĀ.

Grūtības, kas rodas, izmantojot IBM/PC tipa personālos skaitļotājus tekstu gatavošanai latviešu valodā, Jums palīdzēs atrisināt daudzšriftu teksta redaktors ChiWriter komplektā ar mūsu piedāvāto izstrādni. Tekstu gatavošanai latviešu valodā Jūs varēsiet izmantot:

* standarta burtu rakstu	ĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽāčēģīķļņšūž	(Standard)
* rakstu kursīvā	<i>ĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽāčēģīķļņšūž</i>	(Italic)
* rakstu ar trekniem burtiem	ĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽāčēģīķļņšūž	(Bold)
* pasvītrotu rakstu	<u>ĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽāčēģīķļņšūž</u>	(Underline)
* RAKSTU AR LIELIEM BURTĪEM	ĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽ	(Orator)
* rakstu ar maziem burtiem	<small>āčēģīķļņšūžāčēģīķļņšūž</small>	(Small)
* <i>rokraksta burtus</i>	<i>āčēģīķļņšūžāčēģīķļņšūž</i>	(Script)
* deco oriģrafiju	Ģ RFR ā ēģīķļņšūž	(Gothic)

Dotie latviešu burti papildina attiecīgos standarta ChiWriter latīņu šriftus un nepalielina izmantojamo šriftu daudzumu. Latviešu burtiem tiek piešķirti kodi, kas atbilst kādai no pieņemtajām kodēšanas sistēmām (PC-8/LR, КОИ-8/Латв u.c.), tādējādi nodrošinot to ievadi caur attiecīgām klaviatūras apkalpes programmām (draiveriem).

Sagatavotu tekstu latviešu, krievu vai svešvalodās Jūs varēsiet nodrukāt ar 9 vai 24 adatu printeriem ar diviem dažādiem burtu izmēriem:

Standarta latīņu rakstāmašīna	Standarta krievu rakstāmašīna
ĀĒĢĪĶĻŅŠŪŽāčēģīķļņšūž	АБВГДЕЖЗИЙКабвгдежзийк
АБВГДЕЖЗИЙКабвгдежзийк	АБВГДЕЖЗИЙКабвгдежзийк
АБВГДЕЖЗИЙКабвгдежзийк	АБВГДЕЖЗИЙКабвгдежзийк

Jūs varēsiet lasīt tekstus latviešu un krievu valodā, kas sagatavoti ar citām programmām kādā no pieņemtajām kodēšanas sistēmām (PC-8/LR, КОИ-8/Латв u.c.), kā arī nodot citām programmām tekstus, kas gatavoti ar ChiWriter.

Darba laikā Jums tiks nodrošināta operatīva palīdzība (Help) un āpmācības teksts latviešu valodā.

Izstrādnes ieviešanai ir nepieciešams ar IBM PC/XT/AT savietojams skaitļotājs ar vismaz 512 Kb atmiņu, apgādāts ar cieto disku (ieteicams) vai vismaz divām diskešu iekārtām, vienu no sekojošiem grafiskiem monitoriem: CGA, MCGA, EGA, VGA, Hercules vai tiem analoģu un kādu no populāriem 9- vai 24-adatu printeriem. Ir iespējams strādāt arī ar skaitļotājiem ИСКРА-1030 un EC-1841.

Kooperatīvs veic redaktora ChiWriter (versija 3.14) instalāciju uz konkrētā skaitļotāja darbam ar palīglīdzekļu komplektu un lietotāju konsultēšanu. Orientējošā pakalpojuma cena vienas darba vietas apgādāšanai- 180 rbl.

Kooperatīvs ANALYTICA var sniegt arī palīdzību citu programmu pielāgošanai darbam ar tekstiem latviešu valodā.

Kooperatīva adrese: 229021, Salaspils, Miera iela 34.
Tuvāka informācija: Ints Lukss, tel. 946658.